

Hangulatjavító helyreállítás. A budapesti épületkárok kijavítása az 1956-os forradalom után ^[1]

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után szomorú kép tárult a fővárosiak szeme elé. A szovjet harckocsik és lövegek hatalmas pusztítást végeztek Budapest lakóépületeiben. A leomlott épületeket, belövésektől megsérült lakásokat, üzleteket, megsemmisült homlokzatokat mielőbb helyre kellett állítani. Ez nem csak szociális, de politikai kérdés is volt, ami hatalmas kihívást jelentett a(z újra)berendezkedő hatalom számára, hiszen a közhangulat a második szovjet intervenciót követően rendkívül szovjetellenes, a politikai helyzet pedig bizonytalan és képlékeny volt.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után szomorú kép tárult a fővárosiak szeme elé. A szovjet harckocsik és lövegek hatalmas pusztítást végeztek Budapest lakóépületeiben. A leomlott épületeket, belövésektől megsérült lakásokat, üzleteket, megsemmisült homlokzatokat mielőbb helyre kellett állítani. A létrejött foghíjtelkeket be kellett építeni, de a legsürgetőbb feladat a tél közeledtével a romos épületekből, lakásokból kimenekült családok elhelyezése lett. Ez nem csak szociális, de politikai kérdés is volt, ami hatalmas kihívást jelentett az újraberendezkedő hatalom számára, hiszen a közhangulat a második szovjet intervenciót követően rendkívül szovjetellenes, a politikai helyzet pedig bizonytalan és képlékeny volt. November 4-e után a hatalma stabilizálására törekvő kádári vezetés olyan társadalmi elégedetlenséggel és ellenállással találta magát szembe, amely ellen a kezdeti időkből csak a szovjet csapatok támogatásával, fegyveres erővel tudott fellépni.

Az 1956-os forradalom idején a fővárosban hozzávetőleg 5000 épület és majdnem 11 000 lakás sérült meg. Ekkorra még nemcsak a forradalom, de a világháború okozta sebek „begyógyítása” sem történt meg, így Budapest rendkívül leromlott városképpel rendelkezett már a forradalom kitörése előtt is. Nagyon sok foghíjtelke, lepusztult, romos épület jellemezte a fővárost és a forradalom után a helyzet még súlyosabbra fordult. Az utcai felkelés nem összefüggő, hanem „pontoszerűen” jelentkező károkat okozott és az egyes épületek drámai módon szimbolizálták a legsúlyosabb harcok helyszíneit, egyúttal látens módon emlékeztettek a forradalomra is – fogalmazott Tamáska Máté a tanulmányában.^[1] Az 1956-os utcai harcok (emlékezete) és a városban megsérült épületek újjáépítése közötti összefüggést a korabeli párt-és állami vezetés is hamar felismerte. Ráadásul Budapesten már a forradalom előtt is súlyos lakásínség volt, így 1956 őszét–1957 elejét a lakásszerzés időszakának is nevezhetjük.

Az Üllői út 56. sz. épület a Vajdahunyad utca – Futó utca közötti szakaszon.

Forrás: Fortepan / Matthaidesz Konrád ^[2]

A társadalom teljes ellenőrzésére törekvő pártállami diktatúra ekkor teljesen elvesztette a kontrollt az utca felett, így spontán módon, illegálisan elindult egy lakásfoglalási hullám, amely nem állt meg november 4-én, hanem folytatódott a következő évben is. Az újjáépítés így nemcsak esztétikai, vagy szimbolikus értelemben (az ellenőrzés visszaszerzése az utca, a társadalom, a mindennapi élet irányítása felett) lett a hatalom számára kulcskérdés, hanem hatalmi, gyakorlati kérdésként is felmerült. Az utcák, a terek, körutak rendezetlensége, a kaotikus viszonyok, a foghíjtelkek, a romos épületek látványa a rend, illetve a forradalmi káosz, öntörvényűség jele volt a hatalom számára, így politikai céllá vált az utcakép rendezettségének kérdése.^[2]

A Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hatalomra kerülése után, november 5-i dátummal felhívással fordult a „testvéri szocialista országok kormányaihoz”, amelyben élelmiszert, fűtőanyagot, építőanyagot és gyógyszereket kért.^[3] Még aznap a „testvéri segítségnyújtás” keretében Moszkva felajánlott az alapvető élelmiszerek és gyógyszerek mellett 10 000 tonna cementet, 10 000 köbméter faárut, 5000 köbméter rönkfát, 300 000 négyzetméter ablaküveget, 1000 tonna tetőfedő lemezt és 2000 tonna hengerelt vasárut, s az első segélyszállítmány november 11-én meg is érkezett Budapestre.^[4] Másnap a Minisztertanács ülésén Kádár napirend előtt tájékoztatta kormánya tagjait a Szovjetunió által felajánlott segély felhasználásáról, amelynek a lebonyolítására Apró Antalt, az ipari ügyekért felelős kormánytagot jelölte ki.^[5]

Ilyen körülmények között, november 13-án született az alább elsőként közölt dokumentum, amelyben a javaslattevők gyors megoldást reméltek a fenti problémákra. A dokumentumot jegyző Fehér Lajos és Keserű János úgy vélte, hogy a közhangulat megjavításának, a szovjetellenes attitűd csökkentésének legbiztosabb eszköze az lehetne, ha szovjet nyersanyaggal és építőipari kapacitással állítanák helyre a legfontosabb fővárosi utak menti épületekben esett károkat. Az elsősorban naivnak tűnő elképzelés mögött persze nemcsak gazdasági, illetve társadalompolitikai, vagy hatalomtechnikai megfontolások húzódtak, hanem egyfajta szondázó, puhatolózó kísérlet arra vonatkozóan, hogy meddig lehet elmenni bizonyos kérdésekben, hol húzódik az a határ, ameddig a magyar vezetés a szovjetekkel szemben még eredményesen felléphetett.

Fehér Lajos – sok más kortársához hasonlóan – kereste a helyét az éppen alakulóban lévő régi-új politikai térben és elképzeléseit megpróbálta a pártvezetésre, elsősorban Kádárra ráerőltetni, illetve meggyőzni őt a kibontakozás általa lehetségesnek gondolt útjával kapcsolatban. Fehér bátran kifejtette véleményét, mert ekkor Kádár is komoly szövetségesének tartotta őt, hiszen már nagyon korán, az első Ideiglenes Intéző Bizottsági ülésen megbízta a *Népszabadság* főszerkesztői feladatainak ellátásával, ami ekkor különösen fontos és kiemelt pártfeladatnak számított.^[6] A kinevezésről a döntést Kádár az Ideiglenes Központi Bizottság (IKB) november 11-i ülésén jelentette be, ekkor kiderült, hogy Fehér is tagja lett az Ideiglenes Intéző Bizottságnak (IIB), illetve az IKB-nak is. Így Fehér nemcsak a sajtó,

de a legfelső pártvezetés fórumain is képviselhetné nézeteit – mindezt Kádár támogatásával a háta mögött.[7] Fehér ugyanis – Papp István kiváló monográfiájában olvasható elemzés szerint – ebben az időszakban rendkívül agilis módon egy önálló, alternatív kibontakozási utat próbált elfogadtatni a pártvezetéssel, amelynek legfontosabb eleme a szovjet-magyar kapcsolatoknak a nemzeti függetlenség és egyenjogúság alapján történő újra fogalmazása volt.

Az általa irányított *Népszabadság* november 10-i vezércikkének az egyik fő üzenete a magyar szovjet-viszony nemzeti érdekek alapján történő rendezése volt.[8] Az egy nappal későbbi IKB ülésen hasonlóan fogalmazott: „Párt- és szovjetellenes hangulat a városban. Ebből politikai eszközökkel lehet csak kijutni. [...] Nem tartom kizártnak, hogy bizonyos idő múlva a szovjet csapatokat cseréljék fel lengyel, bolgár, vagy jugoszláv csapatokkal. Ez enyhítené valamennyire a nagy szovjetellenes hangulatot. A szovjet csapatok jelenléte soha nem látott nemzeti ellenállást fejt ki”[9]. Az egyes kortársak szerint Nagy Imre és Kádár János nézetei között „elhelyezkedő” Fehér mindkét féltől egyenlő távolságot tartva kereste a kibontakozás útját, így az általa egyik legsúlyosabb problémának tartott kérdés, nevezetesen a szovjetellenes közhangulat csökkentése érdekében készíthette el – Keserű Jánossal közösen – a jelen forrásközlésben most publikálandó dokumentumot is.

A javaslatot jegyző másik személy, Keserű János ekkor egy másod-harmadvonalszintű pártfunkcionárius volt, aki addig elsősorban mezőgazdasági szakkérdésekkel foglalkozott. Keserű, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karán tanult, 1948-ban szerzett mezőgazdasági mérnöki oklevelet. Ezután a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőség (KV) Szövetkezetpolitikai Osztályának lett a politikai munkatársa, majd a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályának főosztályvezetője. 1954-től a Mezőhegyesi Állami Gazdaság igazgatója, majd 1956-tól az MDP Falusi Osztályán, az 1956-os forradalom leverése után pedig a frissen megalakuló MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályán volt osztályvezető-helyettes.[10] Jelentős szerepet vállalt az új állampárt agrárpolitikai téziseinek kidolgozásában. 1960-tól több éven át volt földművelésügyi miniszterhelyettes, 1965 és 1967 között pedig az új gazdasági mechanizmus mezőgazdasági reformját kidolgozó bizottság vezetője volt. Felesége, Keserű Jánosné szintén kommunista pártfunkcionárius, 1971 és 1980 között könnyűipari miniszter volt.

A bontás alatt álló Üllői út 71. számú ház 1957-ben.

Forrás: Fortepan / Kiszely György

Fehérék javaslatát két nappal később vitatta meg a kormány, amely azonban elutasította azt: „A kormány ezt a javaslatot nem tartja helyesnek, és nem teszi magáévá” – fogalmazott a jegyzőkönyv, amelyből hiányzik a vita leírása, így nem tudjuk rekonstruálni a különböző véleményeket, Fehér Lajos pedig nem volt a Minisztertanács tagja, így nem védelmezhetette meg a javaslatát.[11] Fehér a korai konszolidáció lezárultáig élvezhette Kádár támogatását, de december végére be kellett látnia, hogy részleges kudarcot vallott. Előbb a *Népszabadság* éléről kellett távoznia, illetve az „októberi események” minősítésének kérdésében maradt alul, ezt követően – Kádár javaslatára – a párt „felélt buktatta”, a szentimentális kapcsolatos ügyek intézésével megbízott kormánybiztossá nevezte ki.[12]

A másodikként közölt dokumentum hosszasan taglalja a fővárosban keletkezett épületkárok helyreállításának megszervezésére és irányítására a kormány által létrehozott úgynevezett Helyreállítási Kormánybizottság ténykedését. Ennek elnöke Kőből József, az IKB tagja lett. A bizottságba beválasztották Nezvál Ferencet, aki korábban a Nagy Imre kormány város és községgazdálkodási minisztériumában tevékenykedett, Padányi Mihályt, aki ekkor az építésügyi tárca irányításáért felelt, Trautmann Rezsőt, az Országos Építésügyi Hivatal elnökét, Bartos Istvánt, a Fővárosi Tanács V. B. elnökhelyettesét és Prieszol Józsefet, a volt Nagy Imre kormány közlekedés és postaügyi minisztériumának helyettesét.[13] A testület titkára Martin György lett, róla keveset tudunk, de az biztosnak látszik, hogy 1944-ben a tolnai Rubold-féle kötélgyártó hadiüzem parancsnoka volt, majd 1955-ben a büntetés végrehajtásnál teljesített szolgálatot, a KÖMI (Közérdekű Munkák Igazgatósága) parancsnokaként.[14] A KÖMI-t a Népgazdasági Tanács 1951. december 1-jei határozatával hozta létre azzal a céllal, hogy a letartóztatottak foglalkoztatása az erre a célra létesített vállalatok keretében történjen, az építőipar, gyáripar, kőbányászat és mezőgazdaság területén. Kezdetben az Igazságügyminisztérium közvetlen felügyelete alatt működő üzemeket, köztük a Földmunkálatokat Végző Egyesülés alá tartozó vállalatokat irányította, majd 1952-ben került a Belügyminisztérium alá.[15]

Martin november derekán már arról számolt be a sajtónak, hogy megkezdték a károk felmérését, s mindegyik kerületi Ingatlan Kezelő Vállalathoz (IKV) egy-egy tervező irodát osztottak be. Azt is megszervezték, hogy melyik vállalat, kispipari szövetkezet hol végez helyreállítási munkákat: a Nagykörúton és a Rákóczi úton a legnagyobb építőipari vállalatok, a Közlekedési Építőipari Vállalat pedig a Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium Krisztina körüli postáját, illetve a minisztérium dolgozóinak lakásait állítja helyre – nyilatkozott Martin. Ekkorra már számos gyár és üzem munkásai hozzákezdtek a saját lakásaik rendbe hozásához, és ennek kapcsán Martin arról is beszámolt, hogy a lakók maguk is helyreállíthatják a saját lakásukat, amelyhez az állam segítséget fog nyújtani. Ez úgy történt, hogy amennyiben az IKV szakemberei a helyszíni szemle után engedélyezték a javításokat, akkor a megvásárolt építőanyag költségeire az állam – számlák és igazolások ellenében – segélyt adott.[16] Ez utóbbival kapcsolatban két nappal később a *Népakarat* című napilapban Kossa István pénzügyminiszter és az Újjáépítési Kormánybizottság elnöke közös felhívást tett közzé, amelyben megismertették a fentieket, illetve a lap arról is beszámolt, hogy megkezdődött a Nagykörúton a romos házak újjáépítése.[17] A következő napon is jelent meg hír a kormánybizottság tolmácsolásában, ekkor arról számoltak be, hogy az Építésügyi Minisztériumhoz tartozó vállalatok mennyi dolgozója vesz részt a helyreállításban, de – úgy tűnik – egyéb, érdemi működést nem végzett a testület, így a kormány december elején meg is szüntette a grémiumot, s helyette a Budapesten keletkezett épületkárok helyreállítását az Építésügyi Minisztérium és a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága közös feladatává tette.[18]

A fentebb tárgyalt dokumentum forrását nem ismerjük, de feltételezhetjük, hogy a Szabad Európa Rádió számára készített összefoglaló híryanagának „szerzője” az Építésügyi Minisztérium egyik munkatársa lehetett, mert meglehetősen részletességgel tárgyalta a minisztérium, illetve a kormánybiztosság kapcsolatát, valamint a helyreállításban érintett munkások bérezésének kérdéskörét, annak anomáliáit. Ekkor az Építésügyi Minisztérium feladatkörébe tartozott – többek között – a magas- és mélyépítési ügyek, a város- és tájrendezés, az építőipari anyaggazdálkodás és árszabályozás, továbbá felügyelete alá tartozó építkezések gazdasági és pénzügyi feltételeinek biztosítása, az építőipari tekintetben a kormányhatósági jogkör gyakorlása, a középítkezések és közmunkák intézése, a közmunkaügyek, a közületi építkezések, és így tovább.

A kormány ülésein még több alkalommal napirendre került a helyreállítás kérdésköre. A károk felmérésére és felszámolására, Budapest újjáépítésének irányítására, szervezésre jött létre 1957 januárjában a Fővárosi Építőipari Beruházási Vállalat. Közel harminc mérnököt vezényeltek fel vidéki városokból a helyreállítási munkálatok elvégzésére, és az alább közölt dokumentum érzékletesen tájékoztat a felújítási munkálatokban részt vevő szakemberek bérezésének kérdéséről, a különböző visszaélésekre lehetőséget adó szabályozatlanságokról. 1957. január 18-án a kormány megtárgyalta az „ellenforradalom” alatt a fővárosban bekövetkezett károkról szóló előterjesztést és határozatot hozott, hogy a Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke a kormány következő ülésére

tegyen jelentést, amelyben összegzi, hogy 1956. október 23-át követően a fővárosban milyen károk keletkeztek, illetve azok helyreállítására eddig milyen intézkedések történtek és mik a további teendők.[19] A kormány következő ülésén Pongrácz Kálmán előterjesztésében beszámolt a kialakult helyzetről. E szerint a lakóépületek, középületek helyreállítása már novemberben elkezdődött, s ekkorra már 5751 lakás lett helyreállítva és folyamatban volt 4013 lakás felújítása. A Minisztertanács elfogadta az előterjesztést és úgy határozott, hogy „a munka ütemét tovább kell gyorsítani ... hogy minél előbb megszűnjék a romos városkép” és a helyreállítást – kivéve a teljesen lerombolt és ezért lebontásra ítélt házak újjáépítését – 1957. szeptember 30-ig be kell fejezni.[20]

A későbbiekben, az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején a fővárosban felépülő úgynevezett Lottóházak, vagy az Üllői úti „kilenc ház” létrejötte újra rajzolták a város korábbi történeti arcképét, egyúttal egyfajta határozott kontrasztot teremtettek a „múlt maradisága” és a „szocializmus modernsége” között.[21] Az alább közölt dokumentumok viszont még egy olyan időszak kimerevített pillanatképei, amikor a forradalmat már leverték, de még maguk a „győztesek” sem tudták, hogy mi fog történni az elkövetkezendő időszakban, hiszen rövid távú elképzeléseikben a forradalom vívmányainak egy része éppúgy szerepelt, mint az „ellenforradalmi” felkelés jellegzetes motívumai – de ez már egy másik történet.

Lottóház az Üllői út – Ferenc körút kereszteződésénél.
Forrás: Fortepan / Fortepan

Az elsőként közölt irat Olt Károlynak, a Minisztertanács Titkárságvezetőjének a fondjában, míg a második dokumentum az Open Society Archivum (OSA) Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL Research Institute) Információs anyagok összeállításában[22] található.[23] A dokumentumokat teljes egészében közlöm, a szöveget a mai központozás szerint alakítottam, a nyilvánvaló gépelési hibákat, elütéseket javítottam.

Dokumentumok

1.

Fehér Lajos és Keserű János javaslata

Budapest, 1956. november 13.

MSZMP Falusi Osztály[24]

Javaslat

Kádár János elvtárs számára

Országunkban, de különösen Budapesten az elmúlt napok, hetek eseményei következtében fokozódott a szovjetellenes hangulat. Tekintettel arra, hogy Budapest fő útvonalain bekövetkezett súlyos károk látványa a hangulatot tovább fokozza, a következő javaslatot tesszük:

Javaslat

Javasoljuk, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tárgyaljon a Szovjetunió kormányával annak érdekében, hogy a szovjet kormány vállalja a harcok során megrongálódott nagykörúti [sic!], rákóczi [sic!] úti és üllői [sic!] úti lakások és egyéb épületek helyreállítását. Megítélésünk szerint a Szovjetunió által biztosított anyaggal és építőipari kapacitással végrehajtott helyreállítási munkák gyors végrehajtása nagymértékben csökkenteni tudná a szovjetellenes hangulatot.

Budapest, 1956. november 13.

Keserű János

Fehér Lajos

2.

Építési és helyreállítási problémák Magyarországon (Szabad Európa Rádió által készített háttéranyag)[25]

[München][26]1956. december 29.

TÉTEL: 11477/56

MV
Dec. 29.
IX-5729

MAGYARORSZÁG

IPAR (1700)

Építés alatt álló épületek (1702)

ÁLLAMAPPARÁTUS (4400)

Minisztériumok (4404)

ÉPÍTÉSI ÉS HELYREÁLLÍTÁSI PROBLÉMÁK MAGYARORSZÁGON

BÉCSI FORRÁS: az Építésügyi Minisztérium alkalmazottja, 1956. november 29-ig.

MEGFIGYELÉS IDEJE: 1956. november 29-ig

ANGOL ÖSSZEFOGLALÓ: Ez a jelentés képet ad az épület-felújítási helyzetről november utolsó két hetében. Ezen a képen belül beszámol az Építésügyi Minisztérium vezetésével kapcsolatos vitákról és vitákról, valamint azokról a nehézségekről, amelyek abból adódnak, hogy a munkások nem hajlandók munkába állni, hacsak nem garantálják számukra az új és magasabb béralapot. Építőanyagból nincs hiány, mert a nyári hónapokban nagy készletet raktak le. Budapesten nagyobb mértékben folytak helyreállítási munkálatok, mint máshol Magyarországon, és nagyon gyakran előfordult, hogy az emberek félig újjáépített lakásokba költöztek, saját kezűleg fejezték be az építkezéseket, hogy legyen tető a fejük felett.

ÉRTÉKELÉSI MEGJEGYZÉS: Érdekes keresztmetszet az építőiparban uralkodó állapotokról és az Építésügyi Minisztériumban uralkodó kaotikus állapotokról. Az említett személyek mind ismertek. Martin György 1956. november 18-án nyilatkozott a sajtónak és a rádióknak az újjáépítés feladatairól, de azóta sem a rádió, sem a sajtó nem említette.[27]

Az újjáépítési kormánybiztosság ismert szervezet. A múltban több nyilatkozatot is tett. Megszüntetéséről más forrás még nem számolt be.

Ez a jelentés megerősíti, hogy Kilián József, az építésügyi miniszter korábbi első helyettese jelenleg a minisztérium vezető tisztségviselője.[28]

Az úgynevezett KÖMI vállalkozások létezése és a fogvatartottak építőipari munkákra történő alkalmazása összhangban van az e témakörökben rendelkezésre álló információkkal.

A bérekkel kapcsolatos nehézségek valószínűsíthetők. Az építőiparban a forradalom előtti időkből gyakran kritizálták a norma- és bérrendszert, és az ipar ezen ágában a különösen alacsony bérek miatt krónikus munkaerőhiány volt. Több mint természetes, hogy a munkások nem akarnak a korábbi bérrendszer alapjain dolgozni.

A befejezetlen lakásokba való beköltözésre egyes hivatalos források is utaltak.

HELYZETKÉP A MAGYARORSZÁG-I ÚJJÁÉPÍTÉSI MUNKÁLATOKKAL KAPCSOLATBAN

A magyarországi harcok során megrongálódott házak és lakások helyreállítási munkálatai körülbelül 1956. november 10-én elkezdődtek. A helyreállítási munkák irányítására átmenetileg Újjáépítési Kormánybiztosság létesült. Ez a kormánybiztosság lett volna hivatva arra, hogy koordinálja az Építésügyi Minisztérium, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, a Város- és Községgazdálkodási Minisztérium, valamint az Országos Építésügyi Hivatalok munkáját. A kormánybiztosság megindulása meglehetősen zavaros volt. Az első vezetője egy Martin nevű mérnök volt. Ez a mérnök korábban a KÖMI nevű vállalat főnöke volt. Ez a KÖMI vállalat kizárólag politikai és egyéb elítéltekkel dolgozott és azokat a különleges építkezéseket végezte, melyeket nem volt kívánatos szabad lábon élő dolgozókkal végeztetni. Így elsősorban különleges katonai vonatkozású építkezéseket, főleg az Államvédelmi Hatóság, a Párt különleges építkezéseit. (A közhiedelemben az élt, hogy az egészen különleges építkezéseknél, például a Belügyminisztériumi földalatti börtönrendszer, rendőrségi földalatti folyosó építkezésének elvégzése után az itt foglalkoztatott rabokat agyonlőtték. Ez azonban feltevés, konkrét bizonyítékot nem tudok. Mindenesetre tény, hogy ez a vállalat végzett ilyen egészen titokzatos munkálatokat, amelyekről csak a bennfentések tudtak. Még akkor is ez a vállalat végezte el az ilyen jellegű munkálatokat az építkezéseken, ha az épület egyéb munkálatait valamilyen rendes állami építőipari vállalat végezte különben.)

Martin, miután a forradalom alatt a rabokat a lakosság kiengedte, illetve azok megszöktek[29] és így átmenetileg ez a különleges vállalat munkások hiányában gyakorlatilag megszűnt létezni, egészen egyszerűen bejött az Építésügyi Minisztériumba Münnich [Ferenc] egy levelével, melyben kinevezte őt állítólag kormánybiztosnak.[29] Úgy tudtuk a minisztériumban, hogy Martin barátja volt Münnichnek, mert vele együtt ő is részt vett a spanyolországi harcokban. Azt hiszem az egész kormánybiztosság Martin ötlete volt, aki így akart magának megfelelő egzisztenciát létesíteni. Martin szerepe azonban csak pár napos volt, mert egynéhány nap után a fenti szervek egy-egy képviselője delegáltatott a kormánybiztosságba. Kisebb huzavona után Padányi Mihály miniszterhelyettes vette át a vezetést, sőt tulajdonképpen ő foglalkozott lényegében az ügyek irányításában.[30] Ugyanakkor pedig Kilián József miniszterhelyettes vette át az Építésügyi Minisztérium vezetését Apró Antal iparügyi miniszter megbízása alapján.[31]

Érdekes vita, illetve kettősség alakult ki eleinte a minisztérium vezetése körül. Ott volt a két rivális miniszterhelyettes. A tulajdonképpeni kettősség abból adódott, hogy lényegében az Építésügyi Minisztériumnak sem volt más feladata, mint a helyreállítási munkák vitele, részben, mert az általános sztrájk idején a

munkástanácsok csak a helyreállítási munkák viteléhez járultak hozzá, részben mert nem volt több kapacitás. A kormánybiztosság kezdetől fogva tökéletesen felesleges szerv volt, mert a feladatokat a minisztérium meglévő és amúgy is vízfejtel rendelkező szervezete is el tudta végezni. Rövid működés után már szó volt róla, hogy ez a szerv megszűnik és a feladatokat kizárólagos hatáskörrel az Építésügyi Minisztérium veszi át. Úgy tudom, hogy a kormánybiztosság már meg is szűnt. Kilián maradt ideiglenes megbízatással a minisztérium vezetője, tekintve, hogy építésügyi miniszter a Kádár-féle csoportban egyelőre nincs. A legfelsőbb irányítás Apró Antal kezébe tartozik, akinek szívébe az építési tárca, mert ő maga is építési szakember. Képzettsége, ha jól tudom építőmester. Korábban, amikor az építési tárca el volt választva az építési anyagipartól ő volt az anyagipari rész minisztere. A sokszor változó Nagy Imre kormány egyik alakulatában Apró lett volna az Építésügyi Miniszter, de az építési vállalatok egyöntetűen tiltakozásukat jelentették be Nagy Imre előtt, hogy nem hajlandók vállalni Apró miniszterségét, mert ő is a sztálinista Rákosi-Gerő klikk embere volt.

Visszatérve a helyreállítási munkálatokkal kapcsolatos helyzet ismertetésére, igen sok kezdeti nehézség adódott. Így mindenekelőtt nyilvánvaló volt, hogy az építőipari munkások csak akkor fognak jönni dolgozni, ha a réginél jelentősen magasabb béreket fognak kapni. Ez volt az első és azonnal megoldandó probléma. A korábban érvényben volt normarendszer a maga egészében elvetették a munkások és kijelentették, hogy többé nem lesznek hajlandók normában, csak kizárólag órabéren dolgozni és így is csak úgy, ha a régi átlagórabérekénél lényegesen többet fognak kapni. Ilyen körülmények között született meg az illetékes szervek (szakszervezetek, munkástanácsok) azon határozata, hogy külön kell bérézés szempontjából választani a helyreállítási munkálatokat az egyéb munkálatoktól és a helyreállítási munkálatokra kiemelt órabéreket állapítottak meg szakmunkások részére, 8-12 forint, segédmunkások részére 6-8 forint közötti szinten. Ezen felül több helyütt még különleges követelésekkel is előálltak a munkások, például, hogy hat órát dolgoznak, de nyolc órát fizessenek nekik. Általában az így megállapított órabéreket a munkásság elfogadta és fokozatosan elkezdtek dolgozni a helyreállítási munkálatokon.

A bérézéssel kapcsolatban meg kell állapítanom azt is, hogy a legteljesebb káosz ezen a téren ugyanis lassan [megszűnik], elsősorban a vidéki építőipari vállalatoknál megindulnak az egyéb építőipari munkálatok, így elsősorban a befejezéshez közel álló lakásépítési munkálatok, ahol viszont nem lehet a helyreállítási munkálatokra megállapított kiemelt béreket fizetni, hanem az előző hónapok átlaga alapján megállapított órabéreket kell fizetni. Ez természetesen igen nagy elégedetlenséget szül az építőmunkások körében, mert lényegesen bérdifferenciát okoz ez a kettősség. Így kialakult az a helyzet, hogy a munkások nem hajlandók csak kizárólag helyreállítási munkálatokon dolgozni, itt-ott dolgoztak ugyan, de nem nagy lelkesedéssel. Egyébként meggyőződésem az, hogy a bérézési vonalon meglévő teljes káoszban csaknem teljesen lehetetlen lesz a rendet megteremteni. Ez vonatkozik nem csupán az építőiparra, hanem általában az összes iparágakra. A szoros és szigorúan ellenőrzött normarendszerről ugyanis a laza állapotok [nyugvó] órabérrendszerre való átmenet nélküli áttérése a hosszú munkától amúgy is elszórt munkások miatt, ha megindul is valahogy az élet olyan példátlanul alacsony termelékenységet fog produkálni, ami egymagában lehetetlenné fogja tenni a normális kibontakoztatást.

Különösebb nehézségeket az anyaggal való ellátás nem okoz, legalább is egyelőre, mert a téli időszakra a szokás szerint már korábban jelentős mennyiségű anyagot szoktak a vállalatok felhalmozni és a hosszú munkaszünet alatt aránylag a készletekben bizonyos mennyiség elraktározódott. Ezen felül azonban figyelembe kell venni azt is, hogy a helyreállítási munkához jelentős részben felhasználható a sérült, illetve romos házak anyaga is. Komoly nehézségeket jelent azonban az állványanyagokban való nagy hiány: az újjáépítési munkához természetesen amúgy is jelentős mennyiségű állványanyagra van szükség. Az építőipari vállalatok már évek óta különben is állandó állványanyaghiánnyal küzdenek, a meglévő állványanyag jelentős része igen rossz állapotban van, tulajdonképpen már nem is volna használható életveszélyesség miatt. Néhány év óta alkalmazták ugyan az alumíniumból készült cső állványokat, azonban ezek gyártása igen lassú ütemben történik és a megnövekedett szükségletet nem fedezte. A kevés állványanyag miatt gyakran van szükség anyagát csoportosításra, ami lassítja a munka ütemét.

Elősegítette az anyaghelyzetet, hogy a Szovjetunió, Jugoszlávia és a többi szomszédos államokból is érkeztek építőanyagok. Megnehezítette viszont a kielégítő anyagellátást a közlekedési eszközök vonalán mutatkozó zavar. A vasutak csak rendszertelenül közlekedtek, az autón történő szállítást pedig az üzemenyagellátás nehézségei akadályozták.

A fennálló nehézségek ellenére azonban a helyreállítási munkálatok egész Budapesten fokozatosan megindultak, a munkásokat a viszonylag magas bérek vonzották.

Jelentősebb mérvű helyreállítási munkálatok tulajdonképpen csak a fővárosban folynak, mert a harcok folyamán komolyabb tevékenységet igénylő károk csak itt keletkeztek. Néhány vidéki városban, Győrben, Debrecenben, Székesfehérváron stb. voltak kisebb épületkárok, melyeket az abba a körzetbe tartozó vidéki vállalatok könnyen és hamar ki tudnak javítani.

A vidéki vállalatokat is vonzotta a Budapesten történő helyreállítás tevékenysége két okból:

A munkások az itt fizetendő magasabb bérek miatt hajlandóknak mutatkoztak arra, hogy a fővárosba jöjjenek, a vállalatok vezetőségét pedig vonzza az, hogy a helyreállítási munkálatokat igen előnyösen lehet elszámolni. Ezekre a munkálatokra, eltérően a többi építési munkálatoktól ugyanis nem előre elkészített költségvetések alapján történik az elszámolás, hanem az úgynevezett ráfordítási alapokon történik a munkák elszámolása. Ez azt jelenti, hogy a ténylegesen felmerült költségeket, munkabérek stb. számíthatják fel a vállalatok, ehhez hozzáadva a kulcsok alapján megállapított rezsiköltségeket, külön tételben az ugyancsak százszázalékosan megállapított téli többletköltségeket és a három százalék hasznát. Ez az elszámolási rendszer meglehetősen lazaságot idéz elő, mert a vállalatok igen bőven számolják el a költségeiket, lényegesen többet számolnak el, mint ami valójában felmerült. Még nagyobb a különbség, ha ahhoz tennék az összehasonlítást, hogy mennyi költség merülhetett volna fel normális viszonyok és rendes szervezetség mellett. A helyreállítási munkálatokkal kapcsolatban a keletkezett károk felmérése is megindult. Ezekben a munkálatokban az Építésügyi Minisztérium dolgozói közvetlenül is részt vettek oly módon, hogy elmentek az egyes kerületekbe a károk felbecslésére. Megjegyzem, hogy nem túlságosan nagy kedvvel vettek részt ezekben a munkákban és a károk felbecslése, illetve felmérése meglehetősen felületesen történt.

Az újjáépítéssel párhuzamosan lassan megindul a lakásépítési tevékenység is. A súlyt általában azokra a lakásépítési munkálatokra helyezték, melyek a befejezéshez már közel állottak és számítani lehet arra, hogy ezek még a tél beállta előtt beköltözhetőek lesznek. Mint érdekesség említhető meg, hogy sok félig kész házba is beköltöztek egyesek olyan házba is, amelyben még ablakok nem voltak, a parketta felrakva nem volt, sem gáz a lakásokban nem volt. A beköltözhető lakók maguk dolgoztak a házakon, hogy a lakásokat valamennyire is lakhatóvá tegyék.

Az irat jelzete: HU-OSA-300-1-2:77/58. Construction and Reconstruction Problems in Hungary, 1956-12-29

[1] TAMÁSKA MÁTÉ: 1956 városképi emlékezete Budapesten. A Corvin köz és az Üllői út újjáépítése. *Építés-Építészettudomány*, 2018. 46. sz. 51. (Utolsó letöltés: 2023. november 22.)

[2] TAMÁSKA: i. m. 50–52.

[3] Kádár János felhívása. *Szabad Nép*, 1956. november 6. 1.

[4] Bulgaryin levele Kádár Jánosnak, 1956. november 5. In: A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk. GÁL ÉVA – HEGEDŰS B. ANDRÁS – LITVÁN GYÖRGY – RAINER M. JÁNOS. Budapest, 1993. 112., valamint: Megérkezett az első szovjet segélyszállítmány. *Népszabadság*, 1956. november 11. 1.

[5] Nemcsak a Szovjetuniótól, hanem más országokból is érkezett felajánlás: Jugoszlávia 150 millió dinár, Csehszlovákia 90 millió korona értékben küldött segélyt, a Vietnámi Demokratikus Köztársaság 3 millió rubelt ajánlott fel, de a népi demokratikus Korea, illetve a mongol, és az indiai kormány is küldött segélyszállítmányt. Franciaországban, Norvégiában gyűjtést szerveztek Magyarország megsegítésére, a moszkvai városi pártszervezet pedig megszavazta, hogy építőanyagokat és eszközöket biztosít Budapest újjáépítésére. Baráti segítség Magyarországnak. *Népszabadság*, 1956. november 21. 3.; illetve: Pongrácz Kálmán beszámolója Budapest jelenlegi helyzetéről. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 1956. december 7-i ülésének jegyzőkönyve. HU-BFL-XXIII.102.a.1.; valamint: Tájékoztató a Moszkvai Városi Tanács adományairól. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 1957. január 11-i ülésének jegyzőkönyve. HU-BFL-

XXIII.102.a.1. A külföldi segélyanyagok kezelésére pedig a főváros megbízta a Fővárosi Épületbontó és Építőipari Vállalatot. Uo.

[6] Bevezetés. In: *Az MSZMP Ideiglenes Vezető Testületeinek jegyzőkönyvei I. kötet, 1956. november 11–1957. január 14.* Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA – SIPOS LEVENTE. A bevezető tanulmányt írta: SIPOS LEVENTE. Budapest, 1993, 13.

[7] Bővebben: PAPP ISTVÁN: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe.* Budapest – Pécs, 2017, 171–175.

[8] Induljon meg az élet. *Népszabadság*, 1956. november 10. 1.

[9] Az MSZMP IKB 1956. november 11-i ülésének jegyzőkönyve. *Az MSZMP...* 46–47.

[10] 1957. január 18-án a kormány létrehozta az agráriumra vonatkozó törvényjavaslatok, tervezetek, rendeletek előkészítésével foglalkozó Mezőgazdasági Bizottságot, amelynek elnöke Dobi István lett. A testület tagjai közt megtalálható volt Fehér Lajos, majd áprilistól Keserű János is. Lásd: *Jegyzőkönyv. Készült a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. január 18-i üléséről.* In: *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7. – 1958. január 25.* Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta BARÁTH MAGDOLNA. Budapest, 2009, 154–155.; valamint: *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei...* 351.

[11] *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei...* 53–55.

[12] Bővebben: PAPP: i.m. 194–195.

[13] *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei...* 47–49.; valamint: A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány 2/1956. (XI. 12.) számú határozata a Helyreállítási Kormánybizottság kinevezéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. november 12. 569.

[14] HU-ÁBTL-3.1.9. V-71536. Rubold Ferenc gyanúsított kihallgatása, 1947. október 29.; HU-ÁBTL-3.1.9. V-142902. Martin György tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 30.; illetve HU-ÁBTL-2.8.1. BM állományparancsok 1-113/1955 (61. sz. kötet) A belügyminiszter 111. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1955. december 16.

[15] Bővebben: T. VARGA GYÖRGY: Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949–1953. In: *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve. 2000–2001.* Szerk. GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 2002, 161–162.

[16] Teljes erővel kezdjék meg az újjáépítést az építőipari vállalatok. Az Újjáépítési Kormánybizottság titkárnak nyilatkozata. *Népszabadság*, 1956. november 18. 2.

[17] A harcok során keletkezett épületkárok helyreállítási költségeit az állam megtéríti. *Népakarat*, 1956. november 20. 1.; Megkezdődött a rohammunka a Nagykörút romlákáiban. Uo.

[18] A hét végére már 5000 kisiparos dolgozik az újjáépítésen. Eddig 500 000 négyzetméter üveget utaltak ki. Fél nap alatt 86 vagon építőanyag érkezett a fővárosba. Az újjáépítés hírei. *Népszabadság*, 1956. november 21. 3.; A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 19/1956. (XII. 8.) számú határozata a helyreállítási kormánybizottság megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. december 8. 590.

[19] *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei...* 155.

[20] *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei...* 186–187.

[21] Bővebben: TAMÁSKA MÁTÉ: Az Üllői úti „kilenc ház” – az 1956 utáni újjáépítés városképe. *Építészfórum*, 2017. május 9. <https://epiteszforum.hu/az-ulloi-uti-kilenc-haz-az-1956-utani-ujjaepites-varoskepe> [5] (Utolsó letöltés: 2023. november 22.)

[22] Copyright RFE/RL, Inc. A Blinken OSA Archivum gyűjteményéből.

[23] Az archívum ismertetője szerint a digitális gyűjtemény több mint hetvenezer, a Szabad Európa Rádió (RFE) Hír- és Információs Osztálya által 1951–1957 között különböző nyelveken írott, politikai, gazdasági, szociális és kulturális kérdésekkel foglalkozó dokumentumból áll. Az információs anyagokat az RFE müncheni irodájában állították össze az 1951–1956 között működő területi irodákból érkező források, interjúk és beszélgetések feljegyzései, riportok, rádióműsor összefoglalók, beérkezett levelek, hivatalos dokumentumok nem hivatalos fordításai alapján. Az információt átadó személyek név nélkül szerepelnek a dokumentumokban.

[24] Az „MSZMP Falusi Osztály” elnevezés jól mutatja 1956 novemberének átmenetiségét, mert ilyen néven nem létezett testület. Korábban az MDP Központi Vezetőségének Falusi Osztálya működött ezzel az elnevezéssel (később Agrárpolitikai, illetve Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztály), s majd az 1956-os forradalom leverését követő időszaktól kezdve az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztálya megjelölés vált hivatalossá.

[25] Fordította: Szécsényi András.

[26] A dokumentumot ebben a formában a SZER müncheni irodájában - magyarországi források alapján - állították össze, ezért valószínűleg München a keletkezési helye.

[27] Lásd jelen forrásközlés 16. sz. lábjegyzetét!

[28] Kilián József eredeti szakmája kőműves volt. A második világháború végét követően a XX. kerületi pártbizottság munkatársa, majd a budapesti pártbizottság szervezési osztályának instruktora, 1950-től 1952-ig a Gyárépítési Ipari Központ vezetőhelyettese, majd az Építésügyi Minisztérium főosztályvezetője. 1952 és 1965 között építésügyi miniszterhelyettes, az 1956-os forradalom után közel fél évig – 1956. december 12. és 1957. május 9. között – az Építésügyi Minisztérium megbízott vezetője.

[29] Münnich Ferenc eredeti végzettsége jogász volt. 1918-ban a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek egyik parancsnoka, majd részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) megalakításában. A Tanácsköztársaság idején a Hadügyi Népbiztosság szervezési osztályának a vezetője, a Vörös Hadsereg 6. hadosztályának parancsnoka. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, majd a Szovjetunióban élt. 1936-ban önkéntesként Spanyolországban a 11. nemzetközi brigád parancsnokaként harcolt, később a szovjet hadseregben teljesített szolgálatot, majd a moszkvai Kossuth Rádió szerkesztőségét vezette. 1945-ben hazatért, 1946 és 1949 között Budapest rendőrfőkapitánya lett, később diplomataként dolgozott. 1956 novemberétől a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormányban a fegyveres erők felügyelte, majd miniszterelnökhelyettes, 1958 és 1961 között a minisztertanács elnöke, később államminiszter lett.

[30] Padányi Mihály eredeti végzettsége mérnök volt. 1945 és 1948 között az Államvédelmi Osztályon őrnagyként dolgozott, majd 1950-től a Gazdasági és Műszaki Akadémia igazgatóhelyettese lett. 1955 júniusától 1957 áprilisáig az építésügyi miniszter helyettese. 1966-ban az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium felügyeleti csoportfőnöke, 1971-től ismét miniszterhelyettes.

[31] Apró Antal szobafestő, illegális kommunista, pártfunkcionárius. 1945 januárjától a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetősége Szakszervezeti Osztályának a vezetője, 1946 májusától az MKP Politikai Bizottsága (PB) tagja. 1952 elején építőanyag ipari miniszter lett, de 1953 júliusában leváltották. Novemberben bekerült a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Politikai Bizottságába és a Minisztertanács (MT) elnökhelyettese lett. 1956. október 27-től a Nagy Imre-kormány építésügyi minisztere, majd november 4. után a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány iparügyi minisztere volt. 1957 májusától a MT elnökhelyettesévé nevezték ki, 1971-től az Országgyűlés elnöke, egészen 1984-ig.

Címkék:

[Kádár-korszak](#) ^[6]

[1956-os forradalom](#) ^[7]

[Budapest](#) ^[8]

[helyreállítás](#) ^[9]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 6. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/hangulatjavito-helyreallitas-a-budapesti-epuletkarok-kijavitasa-az-1956-os-forradalom-utan>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/hangulatjavito-helyreallitas-a-budapesti-epuletkarok-kijavitasa-az-1956-os-forradalom-utan>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_224015.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_150512.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_5062.jpg

[5] <https://epiteszforum.hu/az-ulloi-uti-kilenc-haz-az-1956-utani-ujjaepites-varoskepe>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kadar-korszak>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1956-os-forradalom>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/budapest>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/helyreallitas>